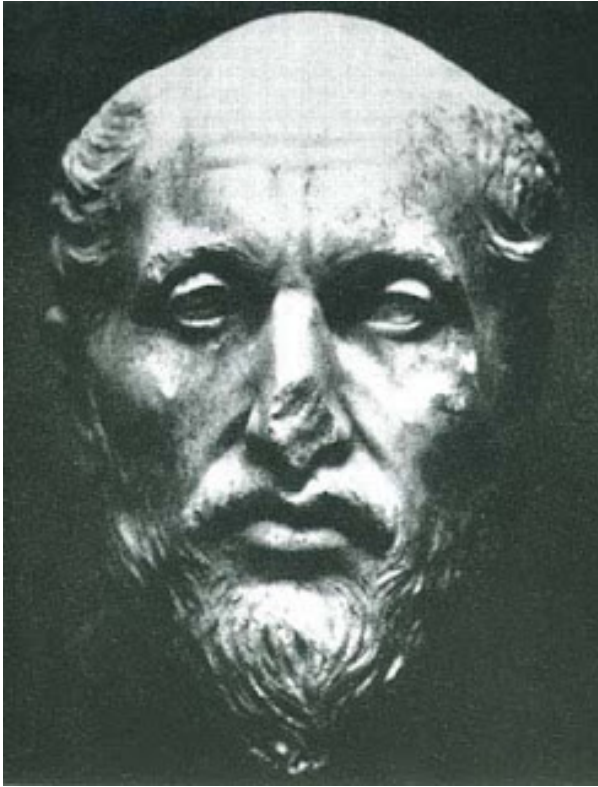


ΠΛΩΤΙΝΟΣ: Ο ΙΔΡΥΤΗΣ ΤΗΣ ΝΕΟΠΛΑΤΩΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ



Μοναδικός σκοπός της φιλοσοφίας του Πλωτίνου είναι η γνώση της θεότητας, που επιτυγχάνεται με την έκσταση και όχι με τη λογική.

Υπαινικτικός στη γραφή, δύσκολος στο ύφος και τη σκέψη, ο Πλωτίνος εκφράζει τον πόθο του μυστικιστή, που συνταράσσεται από το πάθος για να απελευθερωθεί από τους περιορισμούς της γήινης ύπαρξης και να ομοιωθεί μέσω της έκστασης με τον Θεό.

Η αλληλεπίδραση της ελληνικής φιλοσοφίας με τον Χριστιανισμό γέννησε την τελευταία φάση της ελληνικής φιλοσοφίας, που είναι γνωστή ως Νεοπλατωνισμός.

Τα νεοπλατωνικά συστήματα αποτελούν τις τελευταίες εκφράσεις της ελληνικής σκέψης, στον βαθμό που αυτή είχε πλέον κατανοήσει πλήρως τον εαυτό της, δηλαδή την αρχαία θρησκεία και τον αρχαίο μύθο. Ο Νεοπλατωνισμός, λοιπόν, μια εξέλιξη της μεταφυσικής και θρησκευτικής διδασκαλίας του Πλάτωνα, του οποίου οι γνωστότεροι εκπρόσωποι ήταν ο Πλωτίνος...

ο Πορφύριος, ο Ιάμβλιχος και ο Πρόκλος, υπήρξε η κύρια φιλοσοφική σχολή της Υστερης Αρχαιότητας. Εμφανίσθηκε περίπου επτά αιώνες μετά την Κλασική Περίοδο του Σωκράτη, του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη, σε μια προσπάθεια να αναζωογονήσει τον Πλατωνισμό που είχε παραμερισθεί λόγω της προτίμησης των στοχαστών για νέες θεωρίες, όπως αυτές των Στωικών και των Επικούρειων. Κυριάρχησε στις ελληνικές φιλοσοφικές σχολές έως

το 529 μ.Χ., οπότε ο Ιουστινιανός εξέδωσε το διάταγμα με το οποίο διέκοπτε τη λειτουργία των φιλοσοφικών σχολών, επικυρώνοντας το τέλος της αρχαίας ελληνικής φιλοσοφίας.

Ο Νεοπλατωνισμός διαμορφώθηκε αρχικά τον 3ο αιώνα στην Αλεξάνδρεια από τον Αμμώνιο Σακκά (ο οποίος όμως δεν άφησε γραπτό έργο) και κυρίως από τον μαθητή του Πλωτίνο, τον πιο σημαντικό εκπρόσωπο του Νεοπλατωνισμού, ο οποίος του προσέδωσε και την τελική του μορφή. Ο Πλωτίνος θεωρούσε τον εαυτό του επίγονο του Πλάτωνα. Σκεπτόταν με αφετηρία τα έργα του Πλάτωνα και ουσιαστικά κράτησε από αυτά την αρχική θέση του Πλατωνισμού, η οποία διαχώριζε τον αισθητό κόσμο από τον κόσμο των Ιδεών, θεωρούσε τον πρώτο κατώτερο και επιζητούσε άμεσα την απελευθέρωση και την αποδέσμευση του ανθρώπου από αυτόν. Η απελευθέρωση από το σώμα και η ομοίωση προς τον θεό αποτέλεσε ακριβώς τον πυρήνα της φιλοσοφίας του Πλωτίνου. Όπως ο Επίκτητος, έτσι και ο Πλωτίνος επιδίωξε την πλήρη αποσύνδεση του ατόμου από τον κόσμο των αισθήσεων, η οποία μπορεί να επιτευχθεί με ένα είδος άσκησης. Επρόκειτο, ουσιαστικά για μια ριζική ανανέωση του Πλατωνισμού εκ των ένδον, καθώς ο άνθρωπος δεν οδηγείται μόνο στη θέαση του Αγαθού αλλά στην πραγματική ένωσή του με αυτό. Η μυστικιστική αυτή όψη της σκέψης του Πλωτίνου αποκαλύπτει πως ο Νεοπλατωνισμός είναι λιγότερο ορθολογιστικός και περισσότερο θρησκευτικός.

Η επίδραση του Αμμώνιου Σακκά

Ο Πλωτίνος γεννήθηκε στην Λυκόπολη της Αιγύπτου το έτος 204 και σπούδασε στην Αλεξάνδρεια.

Σε ηλικία 28 ετών επισκέφθηκε τη σχολή του Αμμώνιου Σακκά. Ενθουσιάσθηκε, ισχυρίσθηκε ότι αυτό αναζητούσε τόσον καιρό και αφοσιώθηκε στη φιλοσοφία. Για τη φιλοσοφία του Αμμώνιου δεν γνωρίζουμε τίποτα, επειδή δεν έγραψε τίποτα. Εμπιστευόταν τη διδασκαλία του μόνο σε μια μικρή ομάδα μαθητών του, μέλη της οποίας ήταν ο Πλωτίνος μαζί με τον Ερρένιο και τον Ωριγένη. Πιθανόν αυτό να οφειλόταν στην επιθυμία του να μην επιτρέψει στους μαθητές του να μετατρέψουν τη φιλοσοφία του σε επιδεικτική διδασκαλία, κατά το προηγούμενο των σοφιστών,

γιατί ήθελε να τη διατηρήσει σε υψηλό επίπεδο, με πυρήνα την προαγωγή της πνευματικής του ζωής και κάθαρσης. Αγνοούμε λοιπόν ουσιαστικά τι διδασκόταν στη σχολή του Αμμώνιου. Μόνο τον 5ο αιώνα πληροφορούμαστε από τον Νεμέσιο και τον Ιεροκλή για τις ιδέες του αλλά και πάλι δεν είμαστε σίγουροι ότι αυτός στον οποίο αναφέρονται είναι ο Αμμώνιος.

Η περίοδος εκείνη ήταν μια εποχή έντονων πιέσεων στα σύνορα της αυτοκρατορίας, κυρίως από τον βορρά και την ανατολή. Ο Πλωτίνος, μετά από 11 χρόνια μαθητείας κοντά στον Αμμώνιο Σακκά κατατάχθηκε στον στρατό του Γορδιανού Γ', κατά την εκστρατεία του εναντίον των Περσών το 242-243, με σκοπό να μεταβεί στην Ινδία για να γνωρίσει τους Γυμνοσοφιστές (ο Wallis αναφέρει πως ο Πλωτίνος ενθουσιάσθηκε τόσο πολύ με τη φιλοσοφία του Αμμώνιου, ώστε κατατάχθηκε στον στρατό ως μέλος του επιστημονικού προσωπικού που συχνά συνόδευε τον στρατό ελπίζοντας ότι θα γνώριζε την περσική και την ινδική σκέψη). Την ίδια εποχή τον θρόνο της Περσίας κατείχαν ο Αρδασίρ και ο Σαπώρ Α'. Το 244 πέθανε ο Γορδιανός Γ' και τον θρόνο της Ρώμης κατέλαβε ο Φίλιππος ο Αραβας. Το ίδιο έτος ο Πλωτίνος κατέφυγε στην Αντιόχεια (μετά την ήττα του Γορδιανού στη Μεσοποταμία) και στη συνέχεια μετέβη στη Ρώμη, καθώς δεν μπόρεσε να ικανοποιήσει την επιθυμία του να γνωρίσει από κοντά τη μυστικιστική ινδική φιλοσοφία. Ήταν πλέον 40 ετών. Στη Ρώμη άνοιξε μια σχολή και το έτος 246 άρχισε μια σειρά σεμιναρίων. Κατά το τρίτο έτος της βασιλείας του Φιλίππου του Αραβα εντάχθηκε στη σχολή του ο Αμέλιος, ένας από τους κύριους μαθητές του Πλωτίνου. Το 263, κατά το δέκατο έτος της βασιλείας του Γαλλιηνού, ενσωματώθηκε στη σχολή του ο Πορφύριος, ένας από τους μεγαλύτερους νεοπλατωνικούς φιλοσόφους και συντάκτης του Βίου και των έργων του Πλωτίνου.

Η ζωή και το έργο του

Όλα όσα γνωρίζουμε για το πρόσωπο του Πλωτίνου τα οφείλουμε σε έναν μαθητή του από τη Συρία, του οποίου το πραγματικό όνομα ήταν Μάλχος (Βασιλιάς ή Βασίλειος). Αυτός δημοσίευσε τις Εννεάδες του Πλωτίνου 30 χρόνια μετά τον θάνατό του, δηλαδή

μεταξύ του 303 και του 305. Η φιλοσοφική δραστηριότητα του Πλωτίνου περιελήφθηκε λοιπόν σε μια συλλογή από 54 πραγματείες σε έξι Εννεάδες, οι οποίες γράφτηκαν κατά τη διάρκεια των οκτώ τελευταίων χρόνων της ζωής του. Ο Πορφύριος διαίρεσε το έργο του με βάση το θέμα, ξεκινώντας από το υποτιθέμενο πιο εύκολο υλικό και καταλήγοντας στο πιο δύσκολο. **Στην πρώτη Εννεάδα περιλαμβάνονται τα λεγόμενα ηθικά θέματα, ενώ η δεύτερη και η τρίτη περιλαμβάνουν πραγματείες για τη φυσική φιλοσοφία και την κοσμολογία, για τις οποίες παρέχονται κάποιες ορθολογικές εξηγήσεις στην τρίτη Εννεάδα.** Ο Δημήτρης Βελισσαρόπουλος, στο έργο του «Ελληνες και Ινδοί», σημειώνει πως τα υπομνήματα τα οποία προσέθεσε, οφείλονται στις παρακλήσεις των φίλων του, που ζητούσαν διευκρινίσεις σε διάφορα σημεία. **Η τέταρτη Εννεάδα αναφέρεται στην ψυχή ενώ η πέμπτη στον Νου. Ακολουθεί η έκτη, στην οποία περιέχονται θέματα για τους αριθμούς, περί του Ενός και περί των γενών του Οντος.** Η θεματική ενότητα της πρώτης, τέταρτης και πέμπτης Εννεάδας είναι κατά κάποιο τρόπο αξιολογότερη από τις υπόλοιπες, αλλά και σε αυτές η προσδοκία μιας συστηματικής πραγμάτευσης εμφανίζεται απατηλή.

Σκοπός του Πορφύριου δεν ήταν να αναφέρει όλα όσα γνώριζε για τον δάσκαλό του, αλλά να αποτυπώσει τις πλευρές του χαρακτήρα του και της σταδιοδρομίας του οι οποίες συνταιριάζονται σε ένα παραστατικό πλαίσιο της ζωής του. Σύμφωνα με τα λόγια του, «ζωγράφησε το πορτραίτο ενός από τους πιο ασυνήθιστους ανθρώπους της εποχής του, ενός ανθρώπου που αφιέρωσε τη ζωή του στην υπηρεσία των άλλων και ταυτόχρονα στον κόσμο του πνεύματος». Διδάσκοντας στη Ρώμη σε μια εποχή η οποία χαρακτηριζόταν από μια απερίγραπτη έλλειψη φιλοσοφίας, το πρόσωπο του Πλωτίνου, με τις εξαιρετικές ικανότητες, έγινε το καταφύγιο όσων ήθελαν να έλθουν σε επαφή μαζί του και να ασχοληθούν συστηματικά με τη φιλοσοφία.

Ειδικότερα ο Πορφύριος, ήδη στις πρώτες γραμμές του Βίου, αναφέρει πως ο Πλωτίνος δεν προκαλούσε ποτέ συζήτηση γύρω από το θέμα των προγόνων του, των γονέων του ή για τον τόπο της γέννησής του. Σύμφωνα με τον Πορφύριο, αυτό οφειλόταν κυρίως

στην ασκητική αποστροφή του για τη σωματική του υπόσταση («έμοιαζε να ντρέπεται που βρισκόταν μέσα σε σώμα»). **Μόνο κρυφά μπορούσαν να φιλοτεχνήσουν ένα πορταίτο του Πλωτίνου. Η απάντησή του, όταν του ζήτησε ο μαθητής του Αμέλιος να καθίσει μπροστά σε έναν ζωγράφο, βασίσθηκε στην πλατωνική αρχή «είδωλο ενός ειδώλου»:** «Δεν αρκεί που κουβαλάμε το είδωλο με το οποίο η φύση μας έχει περιβάλει αλλά έχεις την απαίτηση να δεχθώ να αφήσω πίσω μου και ένα ανθεκτικότερο στον χρόνο είδωλο του ειδώλου, σαν να πρόκειται για κάτι αξιοθέατο»; Γι' αυτό τον λόγο ο Αμέλιος συνωμότησε με τον αξιόλογο ζωγράφο και φίλο του Καρτέριο, ο οποίος αποτύπωσε με τον καλύτερο δυνατό τρόπο τα φυσιογνωμικά χαρακτηριστικά του, κατά τη διάρκεια των διαλέξεών του. Κατόπιν, φιλοτέχνησε από μνήμης ένα πρώτο σχέδιο και με τη βοήθεια του Αμέλιου προέκυψε εν αγνοία του Πλωτίνου ένα άψογο πορταίτο. Η μόνη λοιπόν πληροφορία που μας παρέχει για τη ζωή του ο Πλωτίνος είναι πως σε ηλικία οκτώ ετών μετέβαινε στο σχολείο με τη συνοδεία μιας τροφού, με την οποία συνήθιζε να διασκεδάζει, όταν γύμνωνε τους μαστούς της για τον θηλάσει. Εγκατέλειψε αυτή τη συνήθεια όταν άρχισε να ντρέπεται γι' αυτή τη συμπεριφορά του, μετά από μια αυστηρή επίπληξη. Για ποιον λόγο ο Πλωτίνος διηγήθηκε αυτό το περιστατικό, δεν είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε. Ίσως είναι σωστή η υποψία κάποιων πως ο σκοπός αυτής της εξιστόρησης ήταν παραδειγματικός, για να επισημάνει ένα ακούσιο και αθέλητο σφάλμα του. Οτιδήποτε άλλο γνώριζε ο Πορφύριος σχετικά με την παιδική και εφηβική ηλικία του Πλωτίνου, προτίμησε να μην το αποκαλύψει σε κανέναν.

Παράλληλα ο Πλωτίνος είχε και επιστημονικά ενδιαφέροντα. Η ενασχόλησή του με τους κανόνες των αστερών δεν είχε ιδιαίτερα μαθηματική χροιά. Επιπλέον, αφιέρωσε χρόνο και στην εγκυρότητα των ωροσκοπίων, αλλά μόνο για να πείσει για την αχρηστία και την έλλειψη αξίας τους. Στην πραγματεία «Περί του αν τα άστρα ασκούν κάποια επίδραση», καταδίκασε την αστρολογία, η οποία σαφώς δεν συμβαδίζει με την επιστημονική αστρονομία. Αμέσως κέρδισε την εκτίμηση και τον σεβασμό του αυτοκράτορα Γαλλιηνού και της συζύγου του Σαλονίνας. Εκμεταλλευόμενος λοιπόν τη

συμπάθεια του αυτοκρατορικού ζεύγους, τους πρότεινε να ανοικοδομήσουν μια κατεστραμμένη πόλη στην Καμπανία (κάποτε πόλη των φιλοσόφων) η οποία θα ονομαζόταν Πλατωνόπολις και θα διοικείτο με βάση τους πλατωνικούς νόμους. Επενέβησαν όμως αλλά πρόσωπα του αυτοκρατορικού περιβάλλοντος από φθόνο ή απλώς από κακεντρέχεια, μοχθηρία ή κάποια άλλη αιτία και ματαίωσαν το σχέδιο. Ο Rist ερμηνεύει αυτή την ενθάρρυνση του Γαλλιηνού ως μια προσπάθεια να αποτελέσει το πλωτινικό σχολείο την «εμπροσθοφυλακή» μιας ελληνικής αναγέννησης. Μολονότι όμως ο αυτοκράτορας έδειχνε μεγάλο σεβασμό για το πρόσωπο του Πλωτίνου, αργότερα αποδείχθηκε πως οι δημόσιες δραστηριότητές του είχαν μικρή σχέση με τη δράση ενός φιλοσόφου.

Κατά την περίοδο της οργάνωσης αυτού του σχεδίου, δηλαδή στο πρώτο έτος της βασιλείας του Γαλλιηνού (253-268), ο Πλωτίνος είχε αποσιωθεί στην έκθεση των φιλοσοφικών του βιβλίων. Ήταν ήδη 48-49 ετών όταν άρχισε να γράφει. Μαθήματα φιλοσοφίας βέβαια είχε αρχίσει να παραδίδει ήδη από το 244-245. Παράλληλα έγραψε όλα τα έργα κατά περιόδους, σε διάστημα 16 ετών. Συγκεκριμένα, πριν έλθει σε επαφή με τον Πορφύριο είχε ήδη γράψει 21 βιβλία, με θέματα που προέκυπταν από τα σεμινάρια και τις διαλέξεις και κυκλοφορούσαν σε στενό κύκλο. Ο Πορφύριος μάλιστα αναφέρει πως, επειδή ο Πλωτίνος δεν τα τιτλοφορούσε, όλοι έβαζαν στο καθένα διαφορετικό τίτλο. Γι' αυτό ο Πορφύριος, κατά τα έξι χρόνια που ήταν μαζί του, τον ανάγκασε (με τη βοήθεια του παλαιότερου μαθητή του Αμέλιου) να γράψει άλλα 24 βιβλία. Η διαδικασία γραφής ακολουθούσε την ίδια οδό: τα βιβλία είχαν ως εισαγωγή τα θέματα που ανέκυπταν κατά τις συζητήσεις τους. Όταν ο Πορφύριος ήταν στη Σικελία (περί το 268), ο Πλωτίνος του έστειλε άλλα εννέα βιβλία. **Όσον αφορά τον τρόπο με τον οποίο έγραφε τα έργα του ο Πλωτίνος, ο Πορφύριος γράφει: «Αφού είχε ολοκληρώσει τη σκέψη του από την αρχή ως το τέλος στο μυαλό του, έπειτα, όταν μετέφερε στο γραπτό όσα είχε σκεφθεί, έγραφε χωρίς διακοπή αυτά που είχε βάλει σε τάξη στην ψυχή του, σαν να τα αντέγραφε από ένα βιβλίο.** Αφού, και αν ακόμη στο μεταξύ συνομιλούσε με κάποιον, διατηρούσε παράλληλα με την ομιλία του τη σειρά των σκέψεών

του, έτσι ώστε και να ανταποκρίνεται στις ανάγκες της ομιλίας και να διατηρεί αδιάκοπα τη σκέψη τους στο προκείμενο ζήτημα. Οπότε, όταν ο συνομιλητής του έφευγε, δεν χρειαζόταν να ξανακοιτάξει αυτά που είχε γράψει, αφού άλλωστε η όρασή του δεν επαρκούσε για επαναλήψεις, αλλά προχωρούσε στη συνέχεια της συγγραφής του, σαν να μην είχε μεσολαβήσει το χρονικό διάστημα της συνομιλίας του. Ήταν λοιπόν παρών συνάμα με τον εαυτό του και με τους άλλους, και **ποτέ δεν χαλάρωνε την προσοχή προς τον εαυτό του, παρά μόνο στον ύπνο, τον οποίο εξάλλου ελάττωνε η μειωμένη τροφή – πολλές φορές δεν άγγιζε ούτε ψωμί – και η διαρκής μεταστροφή του προς το νου».**

Τα έργα του Πλωτίνου λοιπόν δεν συγκροτήθηκαν με βάση ένα γενικό πλάνο, και αυτό οφειλόταν (όπως αναφέρει ο Πορφύριος) στην αδυναμία που είχαν τα μάτια του, γι' αυτό και δεν ξαναδιάβαζε ποτέ όσα είχε γράψει. Η ταχύτητα, μάλιστα, με την οποία του έρχονταν οι ιδέες, τον ανάγκαζε να γράφει τόσο γρήγορα, ώστε το γράψιμό του να γίνεται εξαιρετικά δυσανάγνωστο (ούτε όμως χειριζόταν άψογα τη γλώσσα). Αν και κατείχε μια επιμελέστερη γνώση της φιλοσοφίας, ο Πλωτίνος δεν διακρινόταν για την τέλεια μόρφωσή του. Η ορθογραφία του ήταν μέτρια και συχνά μπερδευε ορισμένες λέξεις όταν μιλούσε και έγραφε. Γι' αυτό δεν εκπλήσσει το γεγονός ότι δεν κατάφερε να διαμορφώσει τις συζητήσεις του κατά το πρότυπο του σωκρατικού διαλόγου. Οι γνώσεις του επίσης ήταν εγκυκλοπαιδικές, όχι μόνο σε σχέση με το έργο άλλων φιλοσόφων αλλά και σε θέματα γεωμετρίας, μηχανικής, οπτικής και μουσικής.

Το πάθος του ήταν η φιλοσοφία. Όπως σημειώνει ο Πορφύριος στο έργο του, «όταν μιλούσε, η νόηση φανερωνόταν μέχρι το πρόσωπό του, λάμποντας με το φως της. Ήταν πάντα θελκτικός στην όψη, όμως τότε γινόταν ακόμη πιο ωραίος στη θέαση. Ενας λεπτός ιδρώτας τον κάλυπτε και η πραότητά του έλαμπε από μέσα του ενώ, όταν απαντούσε στις ερωτήσεις που του υποβάλλονταν, έδειχνε την προσήνεια και την πνευματική του ρώμη».

Όσον αφορά τη διδασκαλία του, αυτή ήταν ανοικτή στο ευρύ κοινό – σε αντίθεση με τα γραπτά του, που ήταν διαθέσιμα μόνο σε

έναν μικρό κύκλο μαθητών του – και ακολουθούσε μια μορφή συζήτησης βασισμένη σε μια σειρά κειμένων. Ο Αμέλιος μάλιστα παρουσιάζει στον Πορφύριο μια εικόνα του τρόπου διδασκαλίας πριν τον Πλωτίνο. Τα μαθήματα δηλαδή τότε ήταν μπερδεμένα και γεμάτα ανοησίες, ώσπου εμφανίσθηκε ο Πλωτίνος, για να διεγείρει την έρευνα στον κύκλο των συμμετεχόντων. Όπως μας πληροφορεί ο Πορφύριος (αφότου έγινε μέλος του κύκλου το 263), ο δάσκαλός του χρησιμοποιούσε ποικίλα γραπτά, όπως αυτά του Πλάτωνα και των περιπατητικών, του Νουμήνιου ή του Αλεξάνδρου, ως βάση για να παρουσιάσει τη δική του πραγματεία και διατριβή. Προηγείτο μια ανάγνωση κειμένων διαφόρων Ελλήνων φιλοσόφων, πάνω στα οποία ο Πλωτίνος έκανε τις παρατηρήσεις του. Στη συνέχεια, με αφορμή αυτά εξέθετε μια δική του θεωρία. Σκοπός της προσπάθειας ήταν να διεισδύσουν βαθιά στο νόημα των αποσπασμάτων.

Ο Πλωτίνος ήταν αυστηρά χορτοφάγος και δεν άγγιζε τις τροφές που προέρχονταν από τη σάρκα ζώων. Δεν πήγαινε στα δημόσια λουτρά, αλλά καθημερινά του έκαναν εντριβές κατ' οίκον. Όταν όμως ενέσκηψε λοιμός στη Ρώμη, πέθαναν οι άνθρωποι που τον φρόντιζαν κατ' οίκον και διακόπηκε η περιποίηση του σώματός του. Απόρροια αυτής της κατάστασης ήταν να επιδεινωθεί η υγεία του και να του παρουσιασθεί μια μορφή οξείας κυνάγχης, μια νόσος του φάρυγγα. Κατά την απουσία του Πορφύριου στη Σικελία, η υγεία του Πλωτίνου επιδειωνόταν συνεχώς, και σταδιακά άρχισε να χάνει τη φωνή του, η οποία γινόταν ολοένα και πιο βραχνή. Η όρασή του επίσης μειωνόταν αισθητά και τα χέρια και τα πόδια του γέμισαν έλκη. Τότε άρχισαν να τον αποφεύγουν οι φίλοι του, γιατί συνήθιζε να τους φιλά όταν τους υποδεχόταν. Απογοητευμένος, λοιπόν, ο Πλωτίνος αποσύρθηκε στην Καμπανία, στο κτήμα του παλαιού του φίλου Ζήθου. Ο,τιδήποτε χρειαζόταν, του το προμήθευε ο φίλος του Καστρικός από τα κτήματά του στις Μιντούρνες. Ο Πλωτίνος ζούσε πλέον μοναχικά αξιοποιώντας όμως τον χρόνο του για τη συγγραφή των τελευταίων έργων του, τα οποία αφορούν θέματα ηθικής. Στα πρόθυρα του θανάτου του τον επισκέφθηκε ο φίλος και γιατρός του Ευστόχιος (στον οποίο αποκάλυψε την ηλικία του λίγο πριν πεθάνει) ο οποίος έμενε

τότε στις Ποτιόλες. Ο Πλωτίνος ήταν 66 ετών όταν πέθανε, στο τέλος του δεύτερου χρόνου της βασιλείας του Κλαυδίου Β'). **Λίγο πριν ξεψυχήσει είπε στον Ευστόχιο: «Εσένα περίμενα ακόμη. Προσπαθήστε να αναγάγετε τον θεό μέσα σας στο θείο που ενυπάρχει στο όλο».**

Ο χρησμός του Απόλλωνα για την ψυχή του Πλωτίνου

Μετά τον θάνατο του Πλωτίνου το 270, ο μαθητής του Αμέλιος ρώτησε τον Απόλλωνα πού βρισκόταν η ψυχή του Πλωτίνου. Τότε ο θεός απάντησε δίνοντας έναν χρησμό υπό τη μορφή ποιήματος. Σε γενικές γραμμές αυτός ανέφερε πως **η ψυχή του μεγάλου φιλοσόφου κατοικεί σε ένα μέρος όπου ισχύουν δίκαιοι νόμοι, και παραμένει αγνή και αμόλυντη. Μολονότι ο Πλωτίνος προσπάθησε πολλές φορές κατά τη γήινη ζωή του (όσο δηλαδή η ψυχή του ζούσε μέσα στο σώμα του) να αντιταχθεί «στην άγρια ταραχή, στις τρικυμίας τη ζάλη», συχνά του φανεωνόταν το όραμα της κατοικίας των μακαρίων, ένα όραμα που έπρεπε να αποτελέσει τον τελικό του στόχο. Το όραμά του αυτό λοιπόν δεν μπορούσε να το σβήσει η ανηθικότητα και η απανθρωπιά της σαρκικής ζωής. Ο Πλωτίνος, όμως, συνέχισε ο Απόλλων, είχε απαλλαγεί πια από τη διαφθορά και η ψυχή του έδρευε σε έναν τόπο ιερό, μαζί με αυτές του Πλάτωνα, του Πυθαγόρα, του Αιακού, του Δία, του Μίνωα και του αδελφού του Ραδάμανθυ. Ο ύμνος προς τιμήν του Πλωτίνου τελείωνε με μια προσφώνηση στις Μούσες να τελειώσουν το τραγούδι τους, αφού αυτός ό,τι είχε να πει με τη χρυσή του λύρα για την άφθαρτη και ευτυχισμένη ψυχή του φιλοσόφου το είχε ολοκληρώσει.**

Στη συνέχεια ο Πορφύριος ολοκλήρωσε τον ύμνο του Απόλλωνα σε ύφος πεζό και απλό, συμπληρώνοντας πως η προσωπικότητα του Πλωτίνου διακρινόταν για την ηρεμία, την πραότητα και την καλοσύνη της. Ιδιαίτερο ήταν το χάρισμα της ψυχής του να θεάται διαρκώς το θείο, το οποίο λάτρευε. Αντίθετα, **ο Πορφύριος ομολογούσε πως ο ίδιος έφθασε στο υπέρτατο Θν μόνο μία φορά, σε αντίθεση με τον Πλωτίνο που το προσέγγισε τέσσερις φορές μέσω μιας άρρητης ενεργοποίησης. Ο**

Βελισσαρόπουλος σημειώνει πως αυτή η εκστατική κατάσταση μοιάζει με εκείνη των Ινδών φιλοσόφων. Μολονότι διαρκεί λίγο, τόσο οι Ινδοί μύστες όσο και ο Πλωτίνος τον υπόλοιπο χρόνο δίωναν ένα χαρισματικό κλίμα. Ο Πορφύριος καταλήγει στο συμπέρασμα πως όλα τα γραπτά του δασκάλου του εμποτίζονται από θεϊκή χάρη και επίβλεψη, γεγονός που αποδεικνύει πως μόνο εκείνος από τους κοινούς ανθρώπους αντίκρισε πράγματα θεάρεστα και μεγαλειώδη, δυσπρόσιτα για την υλική υπόσταση.

Το φιλοσοφικό του σύστημα

Το πλωτινικό φιλοσοφικό σύστημα θεωρείται μονιστικό, γιατί, σύμφωνα με αυτό, ο κόσμος είναι απόρροια και προϊόν μιας πνευματικής αρχής, σε μια αδιάσπαστη σειρά απορροών από το Εν, τον Νου και την Ψυχή, η οποία μέσω της διείσδυσης, όπως θα δούμε, παρέχει ύπαρξη στην Γλη.

Κεντρικός άξονας, λοιπόν, στη σκέψη του είναι η οντολογική ιεράρχηση του σύμπαντος σε τέσσερις υποστάσεις.

Στην κορυφή βρίσκεται το Εν, η αρχή των πάντων και επέκεινα του όντος, στο οποίο καταλήγουν όλα. Το Εν το ονοματίζει και Πρώτο, Αγαθό ή Θεό και Υπέρκalon, όχι λόγω της υπερβολικής ομορφιάς του αλλά διότι ίσταται υπεράνω του κάλλους. Συνεπώς, ο Νους και η Ψυχή, ακόμη και η ίδια η Γλη, πηγάζουν κατά τον Πλωτίνο από αυτή την ακίνητη πρωταρχή, δηλαδή το Εν, το οποίο δεν είναι ενέργεια αλλά δημιουργεί χωρίς να κινείται. Το γεγονός, βέβαια, πως το Εν δημιουργεί και γεννά τα πάντα δίχως να είναι ούτε κινούμενο ούτε στάσιμο, χωρίς να προσδιορίζεται από χωροχρονικές ιδιότητες, οφείλεται στην πληρότητα και στην τελειότητά του. **Επιπλέον το Εν δεν έχει καμία σωματική ιδιότητα, γιατί είναι απεριόριστο και άπειρο.** Δεν έχει όμως και καμία πνευματική ιδιότητα, δηλαδή δεν έχει νόηση ούτε βούληση. Ασφαλώς, το γεγονός ότι το Εν δεν γινώσκει, δεν σημαίνει ότι αγνοεί. Απλώς δεν γνωρίζει κάτι άλλο από αυτό το ίδιο. **Το Εν είναι απαλλαγμένο από την ανάγκη να σκεφθεί και σαφώς δεν γνωρίζει με τη συνήθη έννοια που γνωρίζουμε εμείς.** Τα έχει όλα μπροστά του σε αιώνια όψη και δεν χρειάζεται να

σκεφθεί, γιατί έχει άμεση γνώση των πάντων.

Η πρώτη απόρροια του Ενός είναι ο Νους. Πρόκειται για την εικόνα του Ενός που προκύπτει από τη στροφή του Ενός προς αυτό το ίδιο. Στον Νου εμφανίζεται για πρώτη φορά η έννοια της πολλότητας και της ετερότητας. Η εμφάνιση αυτή όμως δεν είναι παρά νοητή, και συνίσταται στις ιδέες, στις νοητές ουσίες, οι οποίες ως όλον συνιστούν τον Νου και θα συντελέσουν στη δημιουργία του κόσμου. Ο Νους στον Πλωτίνο φιλοξενεί τις Ιδέες, αντίθετα με τη θεωρία του Πλάτωνα, σύμφωνα με την οποία οι ιδέες είναι ανεξάρτητες και ελεύθερες οντότητες.

Επειδή όμως ο Νους είναι τέλειος, πρέπει να γεννήσει και αυτός κάτι άλλο (σύμφωνα με τη φιλοσοφία του Πλωτίνου, οτιδήποτε είναι τέλειο παράγει αυτόματα και κάτι άλλο). **Το γέννημα αυτό είναι η Ψυχή.**

Η ψυχή βρίσκεται στη μέση, ανάμεσα στον Νου και στον επιστητό κόσμο. Φωτίζεται δηλαδή από τον Νου αλλά επηρεάζεται και εξαρτάται από τον υλικό κόσμο. Αυτή η ίση απόστασή της από τον νοητό και τον υλικό κόσμο είναι και η αιτία του μερισμού και της διχοτόμησής της. Από τη μια πλευρά δηλαδή **προσφεύγει στον νοητό κόσμο, όπου διατηρεί την ενότητά της, αλλά από την άλλη έλκεται από το σώμα,** εμπλέκεται μαζί του και επιμερίζεται. Εντούτοις, **η ψυχή ποτέ δεν λησμονεί την ουράνια και ασώματη ζωή της,** παρά τη λαγνεία και τη μέθη που προκαλούν τα πάθη της επίγειας ζωής.

Η Ύλη είναι η κατώτερη βαθμίδα στην κλίμακα της οντολογικής ιεραρχίας, γι' αυτό και η πιο υποχθόνια και σκοτεινή, λόγω της μακρινής απόστασής της από το Εν. **Η ύπαρξή της συνίσταται στη διείσδυση της ψυχής μέσα της. Συνεπώς, πριν συμβεί αυτό, η ύλη είναι ανύπαρκτη, είναι μη ον.** Όταν λοιπόν η δημιουργική ψυχή εισέρχεται μέσα της, αποκτώντας ταυτόχρονα μορφή, η ύλη δεν χάνει ουσιαστικά την ιδιότητά της, όπως δεν χάνει την ιδιότητά του το θήλυ, όταν λαμβάνει τον σπόρο του άρρενος. **Η κάθοδος της ψυχής προς το σώμα, δηλαδή την ύλη, σηματοδοτεί την είσοδό της στον αισθητό κόσμο. Η ύλη** λοιπόν αυτή καθεαυτή θεωρείται

έννοια αρνητική και κακή, γιατί **στερείται «την αρετή, το κάλλος, τη σοφία, τη μορφή, την ποιότητα».**

Συνεπώς, προορισμός κάθε ανθρώπου είναι η λύτρωση και ο καθαρισμός της ψυχής του. Το εγχείρημα αυτό βέβαια – η άνοδος της Ψυχής προς το Εν – είναι δύσκολο. **Απαιτείται εγκατάλειψη των γήινων και φθαρτών και στροφή προς τον νοητό κόσμο και το Εν.** Οι ιδέες ασφαλώς είναι άπειρες και θεωρούνται ουσίες, απαραίτητες για τη σκέψη και τον λόγο του ανθρώπου, δεν αποτελούν όμως τον τελικό προορισμό και τον απόλυτο στόχο. Αυτός υλοποιείται μόνο με τη θέα της πρώτης αρχής μέσω της έκστασης, της αποφυγής δηλαδή των ανθρωπίνων και της σύλληψης ενός κάλλους ανύπαρκτου, που ενδημεί επέκεινα των νοητών, στη σφαίρα του Ενός. **Για τον Πλωτίνο, ουσιαστικά είναι η έκσταση εκείνη που συμβάλλει στην όραση του Ενός και στη σύλληψη ενός ύψιστου κάλλους.** Κάτι αντίστοιχο είχε διώσει και ο Πλωτίνος, ο οποίος βρισκόταν σε πλήρη ηρεμία, δεν είχε κανένα αίσθημα και καμία επιθυμία και αποστρεφόταν τα ωραία πράγματα, γιατί ακριβώς τα είχε υπερβεί. Αφηνε πίσω του όχι μόνο τον κόσμο της εμπειρίας αλλά και όλα τα νοήματα, τις ιδέες, γιατί δεν γνώριζε απλώς τον θεό, τον ζούσε και συγχωνευόταν μαζί του. **Ο άνθρωπος, βέβαια, πρέπει να καταβάλει ο ίδιος προσπάθεια, ώστε να μπορέσει να γίνει άξιος μιας τέτοιας ένθεης κατάστασης. Πρέπει να αποσεισει κάθε αισθησιακότητα και κάθε άλλη δική του βούληση. Είναι ανάγκη να ξεφύγει από τις επιμέρους σχέσεις που τον καθορίζουν και να ξαναγυρίσει στην καθαρή, στην απλή ουσία του. Αυτή ακριβώς η απλότητα καθιστά την ψυχή ομοούσια του θείου.** Μόνο εάν ο άνθρωπος υψωθεί ως τη θεότητα θα συμμετάσχει στη θεϊκή θεωρία. Δυστυχώς, στην επίγεια ζωή αυτή η κατάσταση διαρκεί μόνο ένα σύντομο χρονικό διάστημα. Αυτό συμβαίνει γιατί η απροσδιοριστία του Ενός προξενεί φόβο στην ψυχή, εξαιτίας της πεπερασμένης φύσης της. **Η έκσταση, λοιπόν, είναι στιγμιαία, αλλά μέσα σε αυτά τα λίγα λεπτά η ψυχή χάνει την ετερότητά της και κάθε μέρος της εφάπτεται, γίνεται ένα με το Εν.**

Επίλογος

Ο Νεοπλατωνισμός συνέχισε να αποκτά όλο και περισσότερους υποστηρικτές οι οποίοι, ακολουθώντας τη φιλοσοφία του Πλωτίνου, συνέγραψαν ποικίλα έργα με ουσιαστικές όμως διαφορές από τον «πατέρα» αυτής της σχολής. **Η νεοπλατωνική τάση διατηρήθηκε και μετά τον Πλωτίνο και τον Πορφύριο. Εκπροσωπήθηκε στις αρχές του 4ου αιώνα από τον Σύρο Ιάμβλιχο, επηρέασε τον αυτοκράτορα Ιουλιανό, και τον 5ο αιώνα εκπροσωπήθηκε στην Αθήνα από τον Πρόκλο. Στην Αλεξάνδρεια παρέμεινε ισχυρός παρά τις επιθέσεις και τις αντιδράσεις των Χριστιανών.** Μια από τους θαυμαστούς εκπροσώπους της σχολής ήταν η Υπάτια, κόρη του μαθηματικού θέωνα, η οποία διακρινόταν για το κάλλος και την ευγλωττία της. Εξάλλου, **η Δύση επίσης δεν έμεινε ανεπηρέαστη από τη φιλοσοφία του Πλωτίνου.** Το ενδιαφέρον γι' αυτήν εκδηλώθηκε εκεί από τα μέσα του 4ου αιώνα κ.εξ., μετά τον θάνατο του μεγάλου φιλοσόφου, κατά την έναρξη μιας μεγάλης μεταφραστικής δραστηριότητας θεολογικών και φιλοσοφικών έργων στην Ιταλία από τα Ελληνικά στα Λατινικά. Ο σημαντικότερος εκπρόσωπος του λατινικού Νεοπλατωνισμού είναι ο Anicius Manlius Severinus Boethius (Βοήθιος), Ρωμαίος αριστοκράτης, ο οποίος στο έργο του «Παρηγορία φιλοσοφίας» εκφράζει μια αυστηρά μονοθεϊστική πίστη στον θεό και την πρόνοια. **Η μεγάλη όμως στροφή προς τον Νεοπλατωνισμό πραγματοποιήθηκε με την Ακαδημία των Μεδίκων στη Φλωρεντία,** υπό τη διεύθυνση του Μαρσίλιο Φιτσίνο (Marsilio Ficino), ο οποίος μετέφρασε τις Εννεάδες του Πλωτίνου **το 1492.** Παράλληλα κατέβαλε μεγάλη προσπάθεια να προσαρμόσει τις ιδέες του Νεοπλατωνισμού στις απαιτήσεις του καιρού του και επιδίωξε να τις συμβιβάσει με τα δόγματα του Χριστιανισμού.

Βιβλιογραφία:

- (1) Δημήτρης Βελισσαρόπουλος: ΠΛΩΤΙΝΟΣ ΒΙΟΣ ΚΑΙ ΕΝΝΕΑΔΩΝ ΠΕΡΙΠΛΟΥΣ, Εκδόσεις Αστυ, Αθήνα 2000.
- (2) Δημήτρης Βελισσαρόπουλος: ΕΛΛΗΝΕΣ ΚΑΙ ΙΝΔΟΙ, Η ΣΥΝΑΝΤΗΣΗ

ΤΩΝ ΔΥΟ ΚΟΣΜΩΝ, τ. Β', Εκδόσεις Εστία, Αθήνα 2000.

(3) ΠΟΡΦΥΡΙΟΥ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΠΛΑΤΩΝΙΚΟΥ ΒΙΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΤΑΞΕΩΣ ΤΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ ΑΥΤΟΥ, εισαγωγή, αρχαίο κείμενο, μετάφραση, σχόλια Πάυλος Καλλιγιάς, Κέντρο εκδόσεως έργων Ελλήνων συγγραφέων, Αθήναι 1991.

(4) J.M.Rist: THE ROAD TO REALITY, Cambridge University Press, 1967.

(5) Margaret R. Miles: PLOTINUS ON BODY AND BEAUTY, Εκδόσεις Blackwell.

(6) Jacqueline de Romilly: ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΟΛΟΓΙΑ, Εκδόσεις Καρδαμίτσα, Αθήνα.

(7) Φ.Ι. Κακριδής: ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΟΛΟΓΙΑ, Ινστιτούτο Νεοελληνικών σπουδών, Ίδρυμα Μανώλη Τριανταφυλλίδη.

(8) W. Windelband – H. Heimsoeth: ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ, τ. Α' (μετάφραση: Ν. Σκουτερόπουλος), Γ έκδοση, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1991.

(9) Albin Lesky: ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ, Εκδοτικός Όμιλος Αδερφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη.

Πηγές/φωτό: Gerasimos-Politis από www.periscopio.gr, Σοφία Ρούσου – Φιλολόγος, Περιοδικό “ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ” Τεύχος 92, Φεβρουάριος 2010